

Код облигационих уговорних односа са више дужника, дуговински однос може да буде подељен или солидаран. Кад је у питању обавеза дељива на више дужника, сваки дужник одговара за свој део обавезе и то онако како је она предвиђена уговором, а ако она није предвиђена, обавеза се дели између дужника на једнаке делове (чл. 412. т. 2. ЗОО). Ако су у питању солидарни дужници, сваки дужник солидарне обавезе одговара повериоцу за целу обавезу (чл. 414. т. 1. ЗОО).

Кад је до спора дошло у облигационом односу у коме су дељиве чинидбе, супарничари имају положај обичних супарничара. Сваки супарничар има сасвим самосталан положај и представља самосталну парничну странку чије процесно понашање (предузимање парничних радњи или парнично пропуштање одн. изостанак парничних радњи) не користи нити штети другим супарничарима.

Ако је до спора дошло у облигационим односима са недељивим чинидбама, у парници настаје јединствено супарничарство, тако да ће сви субјекти у истој страначкој улози имати третман једне парничне странке. Скупине лица која имају положај дужника или положај повериоца, образују специфичну препроцеону заједницу у којој се сви супарничари сматрају као једна странка.

12. Чини нам се да овај кратак приказ случајева супарничарства, без намере да се они до краја прикажу, а који настају из односа које регулише Закон о облигационим односима, убедљиво и јасно показује колико је супарничарство, иако процесни феномен, условљено установама облигационог права и карактером облигационих односа. Облигациони прописи, којима се уређују облигациони односи, у знатној мери утичу на заснивање супарничарства, на његову допуштеност и оцену његове допуштености, као и на положај самих супарничара, уколико наравно до њега у парници и дође. То са своје стране показује исто тако, да процесно право и кроз ову институцију ствара претпоставке за остварење свог задатка и своје функције — да представља инструмент за заштиту грађанских субјективних права.

др Весна Ракић-Водинелић,
доцент Правног факултета у Београду

ТУМАЧЕЊЕ УГОВОРА — ПРАВНО ИЛИ ЧИЊЕНИЧНО ПИТАЊЕ?

Тумачење уговора, уобичајено и раширено схваћено као утврђивање његовог смисла и дејства⁽¹⁾, указује на двоструку делатност суда — утврђивање текста уговора, те значења, учинака и домашаја уговорних клаузула.

(1) С. Перовић, *Облигационо право I*, Београд, 1980, стр. 367

Старија доктрина и пракса разликују „јасне“ и „нејасне“ уговорне клаузуле(2). Тумачење „нејасних“ одредаба припада искључиво нижим судовима, што је значило да ревизијски суд нема право да, код таквих одредаба испитује примену правила о тумачењу уговора, те се дакле радило о чињеничном питању. Напротив, оцена тумачења „јасних“ текстова је овлашћење ревизијског суда, јер се ово питање сматрало правним. Феј (Faye) је критиковао поделу уговорних клаузула на „јасне“ и „нејасне“, са образложењем да је оцена „јасноће“ арбитарна: „Оно што изгледа јасно једном, може изгледати нејасно другом, те можемо означити случајеве у којима се и сам Касациони суд поделио по питању ове оцене“(3). Оцена, пак, да ли је уговорна одредба „јасна“ „нејасна“ у пракси француског Касационог суда, сматрана је правним питањем које је тај суд могао контролисати. У своје време усамљен поводом става који је изнео, Феј је ипак имао значајан утицај на касније ауторе. Његов закључак да све уговорне клаузуле подлежу искључиво оцени нижих судова, те да њихово тумачење треба увек схватити као чињенично питање, зато што су само нижи судови у ситуацији да се упознају са намерама странака(4), био је зачетак пносеолошког приступа разграничењу чињеничних и правних питања. Овај метод ни у теорији ни у пракси није био широко прихваћен, али је представљао смео покушај промене начина размишљања о односу чињеничког и правног, који се до тада сводио искључиво на логичка разматрања.

У већем делу француске теорије преовладавао је супротан став, као последица прихватања праксе Касационог суда. Изричито: потреба тумачења уговора зависи од јасноће уговорних клаузула. Ако су оне недвосмислене, а странке су сагласне у погледу њиховог значења, језичког и правног, суд их не тумачи(5).

Француска теорије прве половине овог века покушава да критеријум разграничења између чињеничког и правног у материји тумачења уговора, нађе на другом подручју, прихвативши, донекле, Фејову тезу о неоправданости поделе уговорних одредаба на „јасне“ и „нејасне“. Марти (Marty) разликује контролу примене правног посла, од контроле његове интерпретације(6). Примећује да је пракса француског Касационог суда прешла интересантан пут: од допуштања извесне контроле тумачења уговора, без обзира на „јасноћу“ уговорних одредаба, до строгог разликовања „јасних“ и „нејасних“ клаузула. Таква пракса је довела до следећих ставова: (а) само нижим судовима припада право тумачења уговора у погледу утврђивања воље странака и у погледу смисла који странке придају уговорним клаузулама (чињенично питање); (б) одбијање суда да примени уговор из разлога правичности или неког другог разлога, подлеже оцени ревизијског суда (правно питање); (ц) ако је нижи суд погрешно одредио правну природу уговора, има места контроли ревизијског суда (правно питање)(7). Уочавајући значај овог последњег става, Марти, даље, разликује тумачење уговора од његове ква-

(2) Види одлуке француског Касационог суда, код E. Feye-a, *La Cour de cassation*, Paris, 1903, стр. 189; код G. Marty-a, *La distinction du fait et du droit*, Paris, 1929, стр. 305.

(3) E. Faye, *op. cit.* стр. 188—193.

(4) E. Faye, *op. cit.* стр. 193

(5) Види ауторе наведене код С. Петровића, *оџ. cit.* стр. 367

(6) G. Marty, *op. cit.* стр. 312, 313

(7) G. Marty, *op. cit.* стр. 300

лификације, при чему под квалификацијом подразумева оцену врсте уговора, али и утврђивање дејстава уговорних клаузула(8). На основу тога, предлаже овакво разграничење: ако је нижи суд оквалификовао уговорну одредбу супротно њеном уобичајеном смислу, ради се о погрешној квалификацији природе те клаузуле, што даје места контроли ревизијског суда; одређујући природу саме контроле, аутор налази да је касирање у описаној ситуацији допуштено због тога што у одлуци недостаје важно образложење. На тај начин он, придајући тумачењу уговора чињенични карактер, извлачи квалификацију уговора у посебну категорију и сврстава је у законом допуштен разлог за касациони рекурс.

Правила о тумачењу уговора, која су прихваћена у дотичном праву, несумњиво су одлучујућа за одређивање мерила разграничења чињеничног и правног у овом домену. Примена субјективних односа објективних мерила за тумачење одређује и природу делатности суда. Ово је имплиците садржано и у Мартијевом ставу. Изрично се за овакав приступ изјашњавају неки италијански и немачки аутори(9).

Немачка доктрина, у којој се често налази на тврдњу да су изјаве воље, у начелу, предмет чињеничних утврђења(10), полазећи од метода тумачења, издваја типизирани правне послове, и допушта, за њих, контролу ревизијског суда(11). Специјална објашњења подобности тумачења типизираних послова контроли ревизијског суда, покузују битне карактеристике немачког приступа проблему разграничења чињеничних и правних питања: ако тумачење има општи карактер, ако се може применити на већи број случајева и тако служити једнакој примени права, има места ревизији. Није, дакле, релевантно да ли природа питања има чињенични или правни карактер, већ само да ли је сврсисходно (с обзиром на улогу највишег суда) допустити поновно испитивање тог питања. Закључак је, додуше, поткрепљен и ставом да се типизирани уговорне одредбе уподобљавају закону ако се примењују на подручју већег броја земаљских судова. Старија судска пракса је захтевала да обе уговорне странке „знају да уговор има типизирани садржај”, али се данас и тај захтев изостаља(12). Ипак, не сматра се само тумачење типизираних уговорних клаузула правним питањем. У неким радовима, начину (методу) тумачења уговора, придаје се општији значај. Ако је суд, тумачећи уговор применио мерила која су општа онда је његова оцена ревизибилна(13).

Аустријски писци разликују утврђивање текста уговора од дејства уговорних клаузула. Тако, утврђивање предмета уговора, намере странка, прећутног пристанка на закључење уговора, и сл., јесу чињенична питања(14). Оцена дејстава изјављене воље је, по правилу, правно питање(15). Сличан став, у швајцарској доктрини заступа Гулденер(16).

(8) G. Marty, *op. cit.* стр. 318, 321

(9) T. Ascarelli, *Le fait et le droit devant la Cour de cassation italienne, Le fait et la droit, études de logique juridique*, Bruxelles, 1961, стр. 120; Rosenberg-Schwab, *Zivilprozessrecht*, München, 1977, стр. 821 и аутори тамо наведени.

(10) H. E. Henke, *Rechtsfrage oder Tatfrage — eine Frage ohne Antwort*, Zeitschrift für Zivilprozess, 1968, 3—4, стр. 363 и аутори тамо наведени

(11) Rosenberg-Schwab, *op. cit.* стр. 821; Schoenke-Schroeder-Niese, *Zivilprozessrecht*, Karlsruhe, 1956, стр. 407.

(12) Schoenke-Schroeder-Niese, *op. cit.*, стр. 407, Stein-Jonas-Pohle, *Kommentar zur Zivilprozessordnung II*, Tübingen, 1956, § 549/III.

(13) Stein-Jonas-Pohle, *op. cit.*, § 549/III, 6.

(14) Г. Хајман, *Коментар ГПП, II*, Београд, 1935, стр. 1366.

(15) Г. Хајман, *op. cit.*, стр. 1366.

Домаћа теорија није дубље анализирила природу тумачења уговора, са становишта односа и разграничења чињеничког и правног. Познић у основи, прихвата ставове аустријске доктрине и праксе, залажући се за став да је тумачење изјаве воље, будући да се односи на утврђивање правног смисла те изјаве, правно питање(17). Полазећи од текста Закона о облигационим односима (ЗОО), Перовић разликује двосмислене и недвосмислене уговорне клаузуле, а као полазни критеријум одређује методе тумачења: преовлађивање субјективних, односно објективних мерила(18). Он сам не изјашњава се изрично о чињеничној, односно правној природи тумачења уговора.

Да би се оценила прихватљивост разноликих теоријских ставова за домаћу праксу, мора се анализирати законски текст са становишта могућности разграничења чињеничних и правних питања у овој материји.

1) Одредба чл. 99 ЗОО несумњиво чини разлику између „спорних” и „неспорних” уговорних клаузула. Изгледа нам, међутим, да се ова дистинкција појмовно не поклапа са оном на „јасне” и „нејасне” клаузуле. Наведена одредба, наиме полази од става странака према значењу клаузуле, а не од њеног објективног језичког значења које би требало да одреди суд. Зато, ако су странке сагласне, не само у погледу текста, већ и правног смисла и домаћаја уговорних клаузула, суд је везан таквим ставом странака(19). Став странака, наиме, има значај неспорне чињенице, чиме се, по правилу отклања доказивање. Имплиците, дакле, „неспорним” уговорним одредбама се придаје чињенични карактер.

2) У погледу тумачења спорних уговорних клаузула не може се избећи раздвајање два питања: утврђивање текста уговора и утврђивање његовог смисла, под чим се подразумева оцена његове природе, дејстава и домаћаја. За прво, сагласни смо са већином ставова изражених у теорији и пракси, да контрола ревизијског суда није допуштена, јер се ради о истинитости чињеничних тврдњи. Међутим, одговор на друго питање имплицира анализу метода тумачења уговора. У ЗОО уређена су мешовита, субјективно-објективна мерила тумачења, јер се „не треба држати дословног значења употребљених израза, већ треба истражити заједничку намеру уговорника и одредбу тако разумети да одговара начелима облигационог права”, утврђеним тим Законом. Дакле, објективни критеријум је релативно јасно одређен, јер се креће у оквирима законских начела облигационог права. Да ли уговор одговара тим начелима — очигледно је правна оцена, и као таква, ревизибилна. Субјективно мерило пак, ограничено је на утврђивање конкретне, непоновљиве воље странака, те његова примена има значај чињеничног утврђења. Но, занемаривање мерила која Закон прописује, те пропуштање утврђивања воље странака, правно је питање које ревизијски суд може контролисати.

3) У ЗОО садржана су и допунска правила о тумачењу типских уговора (чл. 100), као и уговора без накнаде (чл. 101). Према томе и наше позитивно право захтева разликовање типизираних и нетипизираних клаузула, са становишта тумачења и (евентуално) са становишта ревизибил-

(16) M Guldener, *Schweizwrisches Zivilprozessrecht*, Zürich, 1958, str. 495.

(17) Б. Познић, *Грађанско процесно право*, Београд, 1973, стр. 315.

(18) С. Перовић, *op. cit.*, стр. 367.

(19) С. Перовић, *op. cit.*, стр. 367.

ности. Ако су типизирани клаузуле нејасне, тумачење се врши у корист оне странке која је приступила уговору. Задатак суда у оваквој ситуацији не састоји се у утврђивању истинитости неке чињеничне тврдње, већ у примени прописа који фаворизује слабију странку, па је испуњење тог задатка у границама контроле ревизијског суда. За клаузуле које нису типизирани, важе општа правила тумачења уговора.

4) Домаће право даје основа за разграничење тумачења добродичних и теретних уговора. Грешке у утврђивању смисла, дејства и домањаја уговорних клаузула, до којих долази погрешном применом специјалних правила тумачења за ове две врсте уговора, увек су ревизибилне.

5) Посебно питање је оцена пуноважности правног посла. По нашем мишљењу, не би требало уопште да буде спора око тога да ли се ради о правном питању. Међутим, изгледа да јудикатура није сасвим уједначена у овом погледу, те је потребно анализирати аргументацију за супротан став. Уде наводи необјављену одлуку Врховног суда Југославије(20), којом је тај суд укинуо одлуку Врховног суда Словеније(21), зато што је овај третирао моралност уговора као правно питање. Моралност уговора, чак и ако се правила морала у начелу не сматрају ревизибилним, посматрана са становишта услова за пуноважност уговора, равноправна је са осталим условима, те оцена да је један уговор неморалан и зато непуноважан, јесте правно, а не чињенично питање.

И најзад, само у сврхе илустрације, а без посебног коментара, Врховни суд Хрватске је у једној својој одлуци(22), заузео став да је питање да ли се оно што је стављено на тестамент као потпис завештаоца, има сматрати потписом — правно питање. Ван сваке је сумње да је недостатак шире прихваћеног критеријума разграничења чињеничног и правног уопште, као и недоследно уређење ревизије које се огледало у релативно честим и радикалним променама режима овог правног лека, довело до екстремно различитих поимања истих или сличних питања.

(20) Рев. 1355/64 од 17. IX 1964., приказана у: L. Ude, *Nekaj vprašanj v zvezi z novo ureditvo revizije*, „Pravnik” 1966/4—6, стр. 233.

(21) Пж. 865/63 од 20. II 1964, приказана у: L. Ude, *op. cit.*, стр. 233.

(22) Гж. 2292/65 од 9. XII 1965, објављена у: „Наша законитост”, 1966/3.